

ОЦІНКА ДОКАЗІВ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

EVALUATION OF EVIDENCE IN CONSTITUTIONAL PROCEEDINGS

Гордєєв В.В., д.ю.н., професор,
доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
v.gordieiev@chnu.edu.ua
0000-0002-1778-0432

Серед вчених немає єдиної думки щодо доказування в конституційному судочинстві. Основні дискусії зводяться до проведення межі між практичною та розумовою (логічною) діяльністю в доказуванні. Одна група науковців схильні вважати, що під доказуванням необхідно розуміти лише процесуальні дії суду. Розумова ж діяльність не повинна відноситися до процесу доказування. Обґрунтовуючи свою думку, вони вказують, що процесуальні дії чітко врегульовані законом, а розумова діяльність (оцінка доказів), не охоплюється законом. Інші вчені вважають, що доказування включає і процесуальні дії, і розумову діяльність суб'єктів щодо оцінки доказів. У статті доведено, що суд може дійти об'єктивної істини у справі лише на підставі поєднання розумової діяльності та закону.

Доказування характеризується також як діяльність щодо підтвердження якогось положення аргументами та фактами, і як процес отримання нового знання на основі системи висновків тощо.

Оцінка доказів – це розумова і пізнавальна діяльність суду, що полягає у дослідженні якісних і кількісних ознак зібраних доказів і здійснюється за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності на підставі принципів судочинства. Під оцінкою доказів слід розуміти висновок органу або посадової особи, яка розглядає справу, про достовірність чи недостовірність одержаних фактичних даних щодо обставин цієї справи. На підставі оцінки доказів вони приймають відповідне рішення.

Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний з безперервними усуненням сумнівів, які виникають при розгляді справи. На внутрішнє переконання судді впливає уся доказова інформація, яка досліджується згідно загальних правил судового процесу – безпосередньо, усно і безперервно, з дотриманням усіх принципів провадження.

У психологічному аспекті основним для формування внутрішнього переконання судді Конституційного Суду України під час оцінки доказів є перетворення сумніву в переконаність судді.

Внутрішнє переконання судді являє собою усвідомлену необхідність використання власних поглядів, думок і знань. Воно пов'язане із правосвідомістю судді, яка виступає різновидом суспільної свідомості, що включає в себе систему уявлень, ідей, поглядів, теорій, а також емоцій, почуттів і переживань.

Ключові слова: доказування, докази, оцінка доказів, внутрішнє переконання судді, конституційне судочинство.

There is no consensus among scholars on the issue of proof in constitutional proceedings. The main discussions are limited to drawing a line between practical and mental (logical) activities in proof. One group of scholars is inclined to believe that proof should be understood only as procedural actions of the court. Intellectual activity should not be considered to be part of the proof process. In support of their opinion, they point out that procedural actions are clearly regulated by law, and mental activity (evaluation of evidence) is not covered by law. Other scholars believe that proof includes both procedural actions and mental activity of subjects in evaluating evidence. The article proves that a court can arrive at the objective truth in a case only on the basis of a combination of mental activity and law.

Proof is also characterized as an activity to confirm a position with arguments and facts, and as a process of obtaining new knowledge based on a system of conclusions, etc.

Evidence evaluation is a mental and cognitive activity of the court, which consists in examining the qualitative and quantitative features of the evidence collected and is carried out according to its internal conviction, which is based on a comprehensive, complete and objective consideration of all the circumstances of the case in their entirety on the basis of the principles of justice. Evaluation of evidence means the conclusion of the body or official considering the case on the reliability or unreliability of the factual data obtained regarding the circumstances of the case. Based on the assessment of the evidence, they make a decision.

The process of forming a judge's internal conviction is associated with the continuous elimination of doubts that arise during the consideration of a case. The judge's internal conviction is influenced by all the evidence that is examined in accordance with the general rules of the court process - directly, orally and continuously, in compliance with all the principles of the proceedings.

From the psychological point of view, the main thing for the formation of the internal conviction of a judge of the Constitutional Court of Ukraine during the evaluation of evidence is the transformation of doubt into conviction.

The judge's internal conviction is a conscious need to use his or her own views, opinions and knowledge. It is related to the judge's legal consciousness, which is a type of social consciousness which includes a system of concepts, ideas, views, theories, as well as emotions, feelings and experiences.

Key words: proof, evidence, evaluation of evidence, internal conviction of a judge, constitutional justice.

Постановка проблеми. На сьогодні системні та ґрунтовні дослідження інституту доказування в конституційному судочинстві майже не проводилися. Унаслідок цього існують прогалини, різноманіття ідей та теорій, невизначеність термінології, різні підходи до розуміння поняття, змісту та стадій доказування, в тому числі й щодо оцінки доказів судом на підставі внутрішнього переконання. Тому вивчення питання оцінки доказів в конституційному судочинстві є доцільним, своєчасним та актуальним.

Доказовою діяльністю, загалом, та оцінкою доказів, зокрема, в конституційному процесі займалися такі вчені як Д. Белов, М. Белова, Ю. Бисага, В. Данко, М. Костицький, Н. Шапала та О. Щербанюк тощо.

Метою статті є дослідження оцінки доказів в конституційному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Суддя Конституційного Суду України досліджує та оцінює докази у справі на підставі свого внутрішнього переконання, що базується на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні всіх обставин справи безпосередньо судом. Для такої оцінки обставин справи необхідно дотримуватися правил доказування.

А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник хоча й досліджували доказування в адміністративному процесі, проте їх окремі наукові положення можна застосувати й до конституційного судочинства. Так вчені вважають, що доказування передбачає наявність таких взаємозв'язаних та взаємозалежних елементів як: пізнання, суб'єкт

пізнання, об'єкт пізнання. Обумовленість та залежність цих елементів визначається тим, що лише у своїй сукупності вони утворюють явище „доказування”, тоді як відсутність принаймні одного із них виключає можливість здійснення доказування [1, с. 272].

Д.М. Белов та М.В. Белова під доказуванням в конституційному судочинстві розуміють різновид пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, являє при цьому поєднання як когнітивної так процесуальної діяльності. При цьому, доказами в конституційному судочинстві в найзагальніших рисах є відомості про обставини та факти, що підлягають встановленню у справі, спрямовані на встановлення конституційного змісту норм, що є безпосереднім об'єктом вивчення, отримані за допомогою судової логіки, предметом якої є судове обґрунтування та судової аналітики [2, с.41]

Якщо розглядати пізнання як елемент доказування, то в процесі такої діяльності виконуються певні розумові завдання, що сприяють отриманню інформації про предмет доказування. Пізнавальна діяльність має такі особливості: 1) ретроспективний характер (здійснюється після виникнення правового спору); 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою процесуальних засобів); 3) така діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами (суд, сторони, треті особи, процесуальні представники); 4) пізнання має на меті одержання інформації, що впливає на встановлення істини у справі; 5) засоби здійснення діяльності, визначені у законі. Суб'єкт пізнання є спеціальним, тобто його коло чітко визначено законом і розширенню не підлягає. Основним суб'єктом пізнання в процесі виступає суддя. Розумова пізнавальна діяльність судді має специфіку обумовлену предметом пізнання [3, с. 139].

Об'єктом пізнання в конституційному провадженні виступають правовідносини, з приводу яких Конституційний Суд України здійснює перевірку на відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційне тлумачення Конституції України; надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; надання висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України; надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України; вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (іх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Таким чином, предмет доказування в конституційному процесі має особливий і специфічний характер, ознаками якого є: для здійснення конституційного судочинства створено спеціально уповноважений судовий орган –

Конституційний суд України; суть предмету доказування в конституційному судочинстві випливає з повноважень, визначених конституцією, і збігається з предметом розгляду конкретної справи згідно з процедурою, встановленою законом; головна особливість предмету доказування полягає в тому, що конституційний судовий процес обмежений питаннями права, тобто з'ясуванням конституційності або неконституційності об'єктів конституційного судового контролю [4, с. 62].

Як зазначалося, донині серед вчених немає єдиної думки щодо поняття доказування в конституційному судочинстві. Основні дискусії зводяться до проведення межі між практичною та розумовою (логічною) діяльністю в доказуванні. Одна група науковців схильні вважати, що під доказуванням необхідно розуміти лише процесуальні дії суду. Розумова ж діяльність не повинна відноситися до процесу доказування. Обґрутовуючи свою думку, вони вказують, що процесуальні дії чітко врегульовані законом, а розумова діяльність (оцінка доказів), не охоплюється законом.

Інші вчені вважають, що доказування як поняття включає і процесуальні дії, і розумову діяльність суб'єктів щодо оцінки доказів. Підтримуємо таку позицію вчених, адже суд може дійти об'єктивної істини у справі лише на підставі поєднання розумової діяльності та процесуальної діяльності суду, визначеної законом.

Варто додати, що навіть усталені лексичні тлумачення терміну доказування не є тотожними – доказування характеризується і як діяльність щодо підтвердження якогось положення аргументами і фактами, і як процес отримання нового знання на основі системи висновків тощо.

Отож, на сьогодні поняття доказування є дискусійним, існує багато підходів щодо його визначення і немає єдиної концепції щодо його змісту. Сучасні погляди вчених стосовно процесу доказування теж не мають єдності. Хоча вони стосуються й інших видів судового провадження, проте цілком можуть бути застосовані й до конституційного судочинства.

Так, М.Й. Штефан під доказуванням вбачав процесуальну і розумову діяльність суб'єктів доказування, що здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку та спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав й обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження й оцінки доказів [5, с. 249].

На думку Комзюка А.Т., Бевзенка В.М. та Мельника Р.С., доказування в адміністративному процесі – це врегульована процесуальним законодавством, підпорядкована законам логіки та психологічним процесам, діяльність адміністративного суду й учасників адміністративної справи (сторін, третіх осіб, їх представників, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів) спрямована на встановлення фактичних обставин публічно-правового спору, дійсних прав і обов'язків учасників спірних правовідносин, необхідних для правильного вирішення такого спору по суті [6, с. 277].

В.К. Колпаков та В.В. Гордєєв пропонують таке визначення поняття доказування в адміністративному судочинстві – це збір і подання для аналізу суду інформації про певні події, дії або стан (юридичні обставини), яку надають суб'єкти адміністративного процесу, чи витребування судом такої інформації за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або за власною ініціативою для її дослідження та подальшої оцінки [7, с. 26].

Вони зазначають, що доказова діяльність здійснюється у певній послідовності. Зазвичай оцінці доказів передують такі етапи доказування: формування предмета доказування, у тому числі посилення на фактичні обставини справи, збір та подання доказів, їх дослідження, а вже потім і оцінка [8, с. 111].

Л.В. Руснак та О.В. Щербанюк звертають увагу, що процес доказування в конституційному судовому процесі складається з низки стадій. Так, першою стадією є визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, та формування предмета доказування. Наступною, другою стадією, є надання доказів суб'єктами права для звернення до Конституційного Суду України. Третьою стадією є збирання доказів суддями, колегією та всім складом Конституційного Суду України. І нарешті, на четвертій стадії відбувається дослідження й оцінка доказів [9, с.260].

Доказування в конституційному судочинстві – це складний процес, у результаті якого у суддя, використовуючи, зокрема, методи формальної логіки, формує власну думку у справі, ключове значення в якому має психологічна сторона процесу доказування, яка виступає не тільки механізмом формування доказів, але й елементом формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування як основи для оцінки системи і сукупності доказів [10, с.98].

Предмет доказування в судовому процесі узагальнено можна розглядати як систему фактичних обставин справи, що підлягають встановленню та доказуванню; це сукупність фактів, що мають матеріально-правове значення, тобто юридичні факти, встановлення яких необхідне для винесення судом законного й обґрунтованого рішення по справі; це факти, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує можливість виникнення, зміни або припинення матеріально-правових відносин між їх суб'єктами. Предмет доказування – це те, що необхідно доказувати в кожній справі. Правильне встановлення предмета доказування по конкретній справі – умова цілеспрямованої діяльності суду, забезпечення повноти, всебічності, об'єктивності дослідження обставин справи.

Дослідження доказів є однією із стадій доказування, яка полягає в безпосередньому сприйнятті, з'ясуванні судом інформації про певні факти, здійснюється під час судового розгляду справи. Ознайомлення зі змістом доказів поза судовим процесом не має жодного процесуального та правового значення. Судове рішення вважається обґрунтованим, якщо воно ухвалено судом на підставі повно та всебічно з'ясованих обставин в справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Оцінка доказів здійснюється судом на підставі його внутрішнього переконання, яке повинно ґрунтуватися на всебічності, повноті та об'єктивності дослідження, що є невід'ємною умовою встановлення істини у справі. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Оцінка доказів – це своєрідний логічний та розумовий процес щодо аналізу доказів у справі, встановлення зв'язків між ними, визначення ролі, значення, достатності та шляхів використання доказів для встановлення істини.

Оцінка доказів – це основна стадія доказування; це розумова і пізнавальна діяльність суду, що полягає у дослідженні якісних і кількісних ознак зібраних доказів і здійснюється за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності на підставі принципів судочинства. Під оцінкою доказів слід розуміти висновок органу або посадової особи, яка розглядає справу, про достовірність чи недостовірність одержаних фактичних даних щодо обставин цієї справи. На підставі оцінки доказів вони приймають відповідне рішення [11, с. 343].

Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний з безперервними вирішеннями сумнівів, які виникають при розгляді справи. На внутрішнє переконання судді впливає уся доказова інформація, яка досліджується згідно загальних правил судового процесу –

безпосередньо, усно і безперервно, з дотриманням усіх принципів провадження.

У психологічному аспекті основним для формування внутрішнього переконання судді Конституційного Суду України під час оцінки доказів є перетворення сумніву в переконаність судді.

Внутрішнє переконання судді являє собою усвідомлену необхідність використання власних поглядів, думок і знань. Воно пов'язане із правосвідомістю судді, яка виступає різновидом суспільної свідомості, що включає в себе систему уявлень, ідей, поглядів, теорій, а також емоцій, почуттів і переживань.

У структурі правосвідомості можна виділити світоглядну (ідеї, погляди, теорії), психологічну (емоції, почуття, переживання) і поведінкову (правова активність, правомірна поведінка, правопорушення тощо) сторони.

Правосвідомість судді під час оцінки доказів багато у чому обумовлюється умовами життя людей, устоями конкретного суспільства на певному етапі його розвитку, традиціями, моральними принципами, звичаями, нормами поведінки тощо.

Внутрішнє переконання судді як елемент вільної оцінки доказів, свідчить про те, що воно формується в процесі доказування й стосується фактичних обставин справи. Суддя в процесі опосередкованого пізнання подій і фактів конкретної справи здійснює розумову діяльність, звертаючись до свідомості, в якій «реконструює» на підставі зібраних доказів фактичні обставини справи. При цьому особисті, загальнолюдські види переконання, як то релігійні, моральні, політичні тощо не стосуються юридичної оцінки доказів. Тому, підсумовуючи, слід відмітити, що поняття «внутрішнього переконання» в принципі вільної оцінки доказів характеризує пізнання доказів як відображення матеріального світу в діяльності людей. Сформулювавши принцип вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням, законодавець забезпечив нормативне регулювання пізнання в процесі та автономію волі судді. У результаті діяльності по здійсненню правосуддя суддя з дотриманням вимог процесуального закону оцінює докази, а отже, здійснює розумову суб'єктивну діяльність, й виносить судове рішення. При цьому вказівка на суб'єктивний характер суддівської діяльності не означає сваволлю чи не контрольованість владних повноважень судді при здійсненні правосуддя. Внутрішнє переконання судді - це стан свідомості судді, що відображає результат розумової суб'єктивної діяльності судді в процесі судочинства щодо оцінки доказів з метою достовірного встановлення фактичних обставин конкретної справи, що входять до предмету доказування, результат якої втілюється в судовому рішенні [12, с.253].

Отже, доказування в конституційному судочинстві – це сукупність процесуальних дій та розумової діяльності суб'єктів конституційного провадження щодо визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, та формування предмета доказування, надання, збирання, дослідження та оцінка доказів.

Оцінка доказів – це розумова і пізнавальна діяльність перш за все судді Конституційного Суду України, щодо аналізу якісних і кількісних ознак зібраних доказів і здійснюється за внутрішнім переконанням судді, яке базується на повному, всебічному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності згідно принципів судочинства.

Внутрішнє переконання судді Конституційного Суду України – це усвідомлена потреба використання суддею своїх власних думок, знань і поглядів з метою усунення ним сумнівів, які виникають при розгляді справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. К. : Прецедент, 2007. 531 с.
2. Белов Д.М., Белова М.В. Доказ в конституційному судочинстві: концептуальні засади. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 6. С. 37 – 41.
3. Коновалова О.В., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2005. 422 с.
4. Дроздович Н.Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. №1. С. 250 – 258.
5. Штефан М. Й. Цивільний процес. К. : Ін Юре, 1997. – 595 с.
6. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. К. : Прецедент, 2007. 531 с.
7. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 128 с.
8. Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О. , Угриновська О. І. та ін. Цивільний процес : навч. посіб. за ред. Ю. В. Білоусова. К. : Прецедент, 2006. 293 с.
9. Руснак Л.В., Щербанюк О.В. Предмет доказування в конституційному судовому процесі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С.58 – 63.
10. Руснак Л.В. Правова природа доказу у міжнародній доктрині конституційного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. №72 (1). С. 95 - 98
11. Черновський О.К., Гордєєв В.В. Внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів в адміністративній справі. *Право та управління*. 2011. № 3. С. 340–345.
12. Дроздович Н.Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. №1. С. 250 – 258.